

МОМЧИЛО БАКРАЧ

ПУТАЉ

Мирели, љубишљки

Крајем лета коњи су се враћали с планине. Нико у селу није знао кад, тај дан се није могао предвидети тачно, тек отприлике, долазили су по сопственом избору и недокучивој ћуди, само би једног јутра осванули у неком осунчаном долу или присоју с меком и сочном травом, подалеко од кућа и штала, големи, гиздави, нестварни, као да су се ту обрели неким чудом. Требало им је неколико дана да се полагаано наново привикну на близину људи, подсети се на мирисе и звуке, на лавез паса, димове човекових станишта. Зато им се није прилазило, власници их нису ни дозивали ни мамили, нити им се шта приносило, нико им се није ни приближавао, не би ваљало.

Морало се чекати да коњу спласне снага, како ми је објаснио стриц Ђорђије, онога једног јединог лета кад сам се затекао у Пиви на дан повратка сеоског крда коња са планине Леденице. Питао сам га шта то значи, поимање тога што је рекао измицало ми је, криво се у некој непријатној слутњи. Објаснио ми је стрико. Једноставно је.

Горе у планини коњима снага набуја преко мере која је сводива на питомост, дамар им подивља и заошија се, претвори се у једну обесну силу својствену том створењу, која је, међутим, човеку несавладива. И неподношљива, и човеку и коњу који је по судбини срођен с човеком. Она мора да окопни и сведе се на меру немуштог договора између људског и коњског бића.

Као да је хтео да ми каже да се у ствари ради о преобилној силини радости која се у коњима накупи током боравка у дивљини. Тако сам прочитао из његовог погледа док је о томе роморио испод брка, савијајући дуван и пљуцкајући труње.

Коњи су данима фрктали и кострешили се, топтали и помамно њиштали плахо се вртећи по бреговима и дољама Закамена, као да их је нешто ту домамило, а још не могу да разаберу шта је то. Једино је стричев Путаљ долазио кући већ првог дана, поцупкујући као да би се дао у кас али му се ипак нешто неће, застајкујући да би ту и тамо грицкао неке биране травке, наоко преко воље, но примицао се идући право кућним вратима, реско ржући издалека. Стриц га је пуштао да неко време подврискује пред кућом и трупка копитама, па би излазио носећи седло и улар, обично, као да су се видели јуче у сутон, коњ је обарао уши и ситно отресао главом фрштећи као да ће праснути у смех.

Путаљ би гурнуо Ђорђија њушком у раме једном или двапут, искривио се у неки шашав, комичан наклон, но одмах потом би се смирио, успорено трепћући ломео међу зубима коцку шећера коју је добио.

Стриц би га најпре отимарио, рашчешљао му гриву, потом га заоглавио и оседлао, наместио ђем и узде. Коњу је требало обрадити копита, потковати га, рашчешљати и ократити му реп, очистити му зубе шаком соли и пуном зобницом, очне му капке намазати лековитом машћу. Требало га је вратити цивилизацији, реду, човековој вољи. Све је то стриц радио, али не зато да би коња засужњио и спутао, тако ми је објаснио. Са Путаљем то је сувишно, рекао је. И било би грехота.

То је коњ мимо сваке приче, како су ми многи говорили, тешко описив, скоро невероватан. Но и ја га се сећам савршено, толико да се сећам чак и његовог даха. Бео као снежни гребен. Без белега. Тамноок. Неушкопљени пастув крви жестоке као да је арапске расе, витак, муњевито хитар. Кожа њушке му црна, као и она у дну трбуха и на међуножју. А грива бела, вилинска, и кратка длака ледено бела, попут иња. Црни ожиљак отпозади на десној бутини, давни угриз вука, негде горе у висовима.

Ђорђије га је купио као ждребе, негде неким чудним случајем, не памтим ту приповест, чуо сам је, чини ми се, али се изгубила у дечијем дремежу, дочим знам да је стрицу, чим је коњица видео, моментално било јасно да му је руку допало нешто несвакидашње. Непоновљиво. Путаљ је рођен да буде створ за дивљење и украс. За усхит, рекао бих ја сада, здравице, неумерено дичење, потом за легенде и скаске, незаборав. Никако за орање и самаре, него јуришно седло, за пут.

Пут непутовани, али то није најважније. Стриц је током читавог коњског века Путаља спремао за тај пут, штедео га, чувао од тешког рада, хранио најбољом испашом и разним житом, шаргарепом

и младом махуном, гојио га и неговао, тимарио и седлао, па рас-трчавао касом и галопом, држао га приправним.

А и путовали су њих два кад год је било потребе, ма и најмањег повода, стриц је изгледа настојао да коњ оправда своје име, ишло се тамо и овамо, код пријатеља и рођака који су живели негде подаље, на славе, свадбе и рођења, сахране и саучешћа, у безразложне посете, оне „од жеље”, као и успут, пролазећи неким послом, код доктора или млинара, на сточне пијаце и вашаре. Било је похода и по оближњим пивским селима, да Путаљ осемени какву ждребицу добре крви. Добра је била, претпостављам, и плата за тај труд.

Некако се потрефило, сад то с чуђењем увиђам, да се током година много пута затекнем на лицу места да бих пропратио Ђорђевице и Путаљеве припреме за полазак.

Јутро је подрхтавало од свечане напетости. По свежини преосталој од ноћног хлада који је тек минуо, по набујалој роси, по тишини која је одјекивала прочишћена дубоким ноћним глумилом лелујао је трачак нечег чудесног, претећег, судбоносног. На стричевом изразу лица и држању то се једва дало наслутити, али коњиц је дословце треперио ватром помаме, тако да му је под копитама варничило док је цупкао по каменом поплочаној окућници, као да су му потковице сковане од огњила и кремена. Путаљ је изражавао и своје и господарево осећање, изговарао заједничку мисао, могу се у то заклету, указало ми се у прозračној јасноћи оних тренутака, проговарао је ждребац колико у своје толико и у јахачево име, невероватно сликовито и јасно: трзајима губице искривљене у горак грч, гордим извијањем врата, кратким и реским климоглавима, кострешењем репа, грленим дахтањем и пуцкетањем гласа, као да режи, а не рже.

Све је то подсећало на полазак у рат. Чак и мене који ратове тад нисам памтио (моји ће ме ратови сустићи нешто касније), мада их замишљао и измаштавао јесам. Био сам, наиме, у машини, или партизански курир и бомбаш, или Индијанац, без коња, из племена Црна Нога, брз и нечујан, готово безрек, остављао сам једино једва приметан црни траг, служио се језиком знакова који сам непрестано измишљао, прикрадао сам се из сенке, шуњао се по жбуњу и крошњама дрвећа, висио по трошним крововима шупа у насељу, убијао остајући невидљив. Хоћу да кажем да, напосто, по суштини, нисам био кавалир, него пешак, табанаш. Коњ ми није био суђен.

Они којима коњ по суштини припада ретки су људи, од савим посебне сорте. Лако ми је било да то спознам, имао сам целу причу пред очима. Такве одликује притајени немир без видљивог узрока. Нека само њима присна несмиреност, нарочито незадо-

вољство, узвишено, господско, које се не да лечити. Није у питању јеткост због погрешности света, мада се она не може порећи, него је то незадовољство мером свог присуства у свету какав јесте.

Стриц Ђорђевије био је од тог соја. Човек који је послушкивао један само њему чујан зов, који, судећи по свему, за његовог живота није утихнуо. Може бити да је бивао гласнији што је стриц био уморнији од трајања и обделавања свакодневне работе. Путаљ је био отелотворење тог нутарњег гласа, његов израз у облику, облик у бићу. Ђорђевије и тај његов зов отелотворен у белог ата од самог почетка, од првог додира, били су срођени у једно.

Мада ће сигурно звучати претенциозно, морам да устврдим да сам све то што говорим знао већ тада, као дечак, ако не јасном мишљу, онда кожом, срсима немуште слутње која ме кострешила и терала сузе на очи.

Тог јутра, тих јутара која су се у сећању стопила у неколико тренова једног те истог јутра, стриц узјахује, напет и хитар као да се део Путаљеве силине у њега пресуо, и решен, неопевано тврд између обрва и јетко насмешен једном страном брка, цимне узде, коњске слабине подбоде петама и стопљен с коњицом крене благом косином иза куће, каткад у белој а кадикад у црној кошуљи затегнутој на атлетским раменима и нека му се коб вијори за потиљком, одлази готово славно, рекло би се у неповрат.

Не чуди што је стрина имала плачевну гримасу згрушану околу уста док смо коња и коњаника нас неколико пратили погледима скупљеним у неми збор, свечано, са скривеним грчем стрепње.

Не знам за остале, али моја осећања беху помешана, жејио сам се али и ликовао сам. Било је нечег победоносног у том одласку.

Враћали су се истог дана, предвече, најкасније сутра до подне. Тако барем памтим. Изгледали су другачије. Натоварени оморином и теретима ромора људских и животињских гомила, малаксали, згађени, искрзаних погледа, разровашених кретњи. Стриц је био растрешен и немаран, причао је искидано, дланом мрсио бркове невољном кретњом, поспрдном, поричућом. Лагао је, чинило ми се. Баздио је на мрс, дуван и ракију. На разочарање. Путаљ је подсећао на оне дресиране липицанере на посмртној паради, мада је ово накнадно домишљање, али тачно тако, коњ је деловао погружено, збуњено, а ипак свечано као да наглашава неки позоришни трагизам, одиграва плесну тачку жалости.

Но можда је то опсена, моја давнашња опсена што овако накнадно проповеда и тумачи ствари, коју сам несвесно пребацио преко истине, као чоколадни фил на торти од беле пене и вишњиног сока. Вероватно сам и тад већ слутио црнило превучено преко дивоте света, бирајући по властитој природи и коби. Као што коњи

бирају. Знам да сам видео предају. Повратак после изгубљене битке, пораз пред гвозденим решетком сужањства. Нисам умео то да схватим.

Наредних дана прикрадао сам се Путаљу који је мирно пасао на рубу шумовитог пропланка, опутан, како се горе каже, предњих ногу подвезаних кратким конопцем, са оглавом прикаченим ситним ланцем за гвоздени клин побијен у земљу. Мотрио сам га из даљине, седећи на увис истуреном плоснатом камену. Најпре се правило да ме не примећује, али се потом фокусирао упијајући ме ушима усмереним ка мени као два левка. Учинио ми се тада, изнебуха, као било који коњ, тако рећи обично кљусе.

Мрмљао сам нешто, причао с њим, без много бриге шта ћу рећи. Дробио сам своје ситне недоумице, вероватно, питао ко је јачи, он, силни Путаљ, или медвед који је претходне јесени сломио крушку доле у Вујовим барама.

Путаљ ми, сећам се, прилази. На корак-два, затежући ланац до краја. И пухће на ноздрве, дахом повија траву коју грицка. Пружим руку и помилујем га по снажној вилици испод ува. Чврсто и обло, пресвучено белим плишом, топло као камен у летње предвечерје. Он меком кретњом цимне главом увис, задуне ме угрејаном паром свог даха избаченог на ноздрве које трепере.

Видео сам ширину његовог ока. Потпуно раскрыљено обло црно огледало са танким рубом тамносмеђих дужица. Разумем, ти све видиш другачије, рекао сам му нагињући се као да бих да му у уво сипам шапат.

Тада је стрина закрештала са врата колибе. Било је то несусисло ојкање и запомагање које се није дало разумети. Гранала је црним рукавима и црном марамом коју је згулила с главе.

Путко, Путко, довикивала је, потом цоктала, па је навалила невешто да рже.

Путаљ је накривио уво у њеном правцу, зазрико кривећи врат. Разабрао сам да стрина довикује да се макнем од коња, куку њој јадној. Устао сам, очас стрчао доле. Рекла ми је, хватајући дах, да не смем близу тог опаког злотвора.

Он је луд, рекла је и поновила то неколико пута. Ћуд каква се не може разумети, рекла је.

Међу укућанима се брзо прочуло за мој шашави неопрез. Сестра ме обгрлила пуна бриге, браћа су ћутала зурећи у мене тврдо, са прогутаним осећањем кривице. Али стриц се насмешио. Неће њему Путаљ ништа, знам ја то, рекао је. Тад сам чуо причу коју је стрина започела а завршавали сви осим стрица, како је се ко дочепао. Коју годину раније, током летњег помена породичне

крсне славе, онога дана на Ивање, кад се ближа родбина и при-
снији комшилук окупи на скромној закуски, неколико мушких
глава сјатило се за столом постављеним на пропланку понад куће,
поред гумна са стожером. Међу њима и зет Коста, дошљак одне-
куд из Шумадије, који је уврнутим обртом усуда оженио једну од
тетака. Чудак и особењак, неисцрпни повод за спрдачину, аветиња.
Тад већ није имао једног ока, ископао му га бик на ког се наврзао
негде на сточном пазару. Мајао се Коста и зановетао правећи се
да помаже људима да обуздају животињу која им се била отела.
Шутнуо је пар пута бика у мошнице, да га примири. Налетео је
на рог. Злосрећник.

Овом се приликом намерачио на Путаља који је пасао на па-
дини у правцу куће. Гађао је коња ситним каменицама које је изва-
љивао из земље под трпезом ријући ђоновима помодних шими-
ципела. Трудио се да то ради кришом, кад му се чинило да нико
не обраћа пажњу. Стриц му је рекао да не задиркује коња, да не
би награјисао, зашкргутао је зубима и повукао ноктом црту преко
столњака, па је весели блесан престао и убрзо заборавио на то.

Сат-два потом кренуо је припити Коста низа страну ка пољ-
ском клозету, скакутаво је заобишао привезаног Путаља, наставио
лагано косином, безбрижан као невинашце, но коњ га је стигао с
леђа, пришуњавши се као мачка, тако је рекла стрина, дограбио јад-
ног зета зубима за перчин, одозго, као да би да очупа бусен траве,
па је кренуо да човека витла и бацака млатећи њиме о ледину,
премећући га тамо и назад као крпу. Коста је пиштао и лелекао
мученички, запомагао и дозивао, људи су поскакали да притекну
у помоћ, покушали су са дистанце да дограбе жртву да би је не-
како отели, стриц је умирујуће певуцкао и вабио коња, али Путаљ
није пуштао док сам није осетио да је доста.

Кад су Косту извукли увис уз брег и положили на тратину
покрај гумна био је бео као креч, са три танка млаза крви која су
се сливала испод рашчупане избалављене косе. Био је надљудски
миран. Изгледало је да ће издахнути. Међутим, он је лепо и раз-
говетно, некако светачки, извалио једну урнебесну будалаштину.
Ђоле, иди захвали се у моје име коњу што ме није убио, рекао је.
Гости су се церекали, али стриц је отишао до Путаља, загрлио га
око врата и нешто му веома дуго причао мумлајући неразговетно.
Коста уистину није био озбиљно повређен. Сипали су му ракије
на главу, он је надолио у стомак. Убрзо је блажено отупео, заћутао
је као кип. Само би повремено промрсио једно одсечно „нећу више”.
Кажу да се Коста отад у извесној мери променио, уљудио се, сми-
рио. Животиње више није кињо, бар колико се зна.

Допала ми се та прича. Путаљ је једног мучитеља животиња научио памети. Престравио га је, добро га продрмао, истресао из њега зле зјале, изјурио ђаволка. У Путаљевој акцији било је нечега толико смешног да сам се данима потом кидао од кикота кад сам се негде на осами присећао приповести вртећи у глави филм. И ја сам, као и стриц, знао да тај опаки створ мени никада не би наудио, и то сазнање ме испуњавало радошћу и поносом. Негде у тој плаховитој ћуди, у свом недокучивом осећању Путаљ ме је прихватио као свога.

Ниједном од стричеве деце није било до бављења око ата, није им било допуштено да га хране и опслужују, нити је коме од њих то падало на памет. Као ни стрини, која га се плашила. Нико сем Ђорђија није га смео поткивати или седлати, камоли зајакати.

То се, колико је мени познато, само једном догодило, и умало да се заврши кобно. И том приликом сам се затекао у језгру збивања, насред позорнице.

Као да сад стојим и гледам мог оца и стрица Ђорђија како се у журби спремају на хитан и неодложан пут у Гацко, биће да је у питању био неки очекивани погреб. То се дешавало на пољанчету што се простире испод стаје, доле у селу, што ми говори да је још било пролеће, пре брања липе, сами почетак мог школског распуста, можда пар недеља пре него што ће се читава стричева породица и сва живина одселити на летњи бивак, горе у висове, а Путаљ са закаменским коњима одјурити ка Леденици.

Између оца и стрица дошло је до препирке док је оседлан и за пут спреман Путаљ фрктао као да на ноздрве избацује пламен, обигравајући око узда стегнутих стричевом шаком. Коњ је био разрогачен, мишићи су му треперили, толико му се на пут кретало да је изгарао од нестрпљења. Мој отац је тражио за себе Путаља, а стриц да узјаше мирног старог Дората, Ђорђијевог коња за вучу и орање. Не будали, понављао је стриц сасвим озбиљно нагуштен, покушавајући да уразуми млађег брата, оног слинавог јуношу ког је носио на раменима, који је, међутим, у томе часу био мушкарац у најбољим годинама и најугледнији гост породичног дома, дошљак из великог света. Не знам којим чудом је стриц попустио пред очевим захтевом. Раширио је руке и рекао „хајде, соколе, ћерај”, пребацио је Путаљу узде преко главе, чешкајући га по врату нешто му одгротао као да се извињава, отац је нагазио узенгију и ћипио увис, па се меко стопио са седлом. Добро је изгледао, каубојски. Преузео је узде, заокренуо коњу врат у правцу у коме треба поћи, обо га у слабине обема петама, посве благо, како ће касније причати.

Још док је Ђорђевије прилазио другом коњу Путаљ је одлетео рубом падине као грмљавина. На трен сам чуо оца како стегнуто подвикнује „ујсто, ујсто”, али ваздух је намах попио тај звук који је увенуо у даљини што је нарастала муњевито. Накратко се још чуо само потмули топот копита.

Невероватно је да је под силином тог првог Путаљевог зале-та мој отац остао у седлу, понарочито зато што је коњ галопирао усталасаним травнатим превојима, наглим стрминама и успонима, игноришући сеоски пут који је вијугао удубљен као плитка јаруга начичкана кршима, којим не би могао тако да јуриша. Страшно је то изгледало, као да човек од мяса и костију сукља кроз простор јашући на експлозији, сав ломан и мек, склон да се распутити у судару са ледином. Очима сам већ напипавао очеву погибију, то само што се није сколутало у приказ. Сећам се како му је прамење косе лепетало наврх главе док је поскакивао у седлу скочањен као дрвени лутак. Као да сам чуо мучан цвилеж однекуд из чвора властитог плексуса.

Бели коњ са јахачем у седлу зауставио се неколико стотина метара далеко низ удолину прострту ка Херцеговини. Фигурица се окренула назад, у нашем правцу, ушибљена на облини брежуљка. Деловала је тријумфално. Гласнички. Као митска слика, илустрација епопеје. Потом се фигурица обрнула око своје осе, сунула даље, нечујна. Стриц је утом узјахао уморног Дората и тромо кренуо у простор. На лицу сам му видео бес и пренераженост. Једнако као ни отац, стриц ме није ни погледао, као да сам све време присуствовао невидљив.

Отац је ујахао у Гацко и стигао пред рођачку кућу испуњену жалашћу неких сат времена пре него што је дојахао Ђорђевије. Проборавили су тамо до сутрашњег дана, присуствовали сахрани и даћи, па се вратили у предвечерје. Ђорђевије је јахао на Путаљу, мирно и гизделински као какав генерал, а отац је климао за њим на поспаном Дорату. И отац је деловао скрхано. Пао је потом у постељу и боловао дан-два. Разболео га страх. Рекао је да је Путаљев галоп преживео тек пуким случајем. И онако оставши у седлу био је сав смлављен, кукови су му клангарали као старачки, цела кичма га је болела и сви мишићи обамрли као да су под убојима.

„Проклето живина” – рекао ми је после, док смо аутобусом одлазили ка Сарајеву – „подарио ми је доживљај какав се окуси једном или никад у животу”. Изговорио је то с тихим дивљењем. Нисам га питао на шта тачно мисли, плашио сам се да ћу чути нешто страшно, а он није образлагао то што сигурно није било за дечије уши, али слутим, ја овај данашњи, о чему би ту било речи. Отац је читавих сат и по времена, једну малу вечност, висео на

рубѹ насилне смрти, или тешког телесног страдања, све време савим свестан. То је страховито моћно искуство, и изузетно ретко, јер најчешће се не преживљава. Он јесте преживео, а уз то је остао неповређен.

Али Путаљ је могао да га са себе стресе за тили час, да је само хтео. Могао га је збацити на најгорем месту, где би се човек поломио као трска. Сада то знам, а верујем да је оцу било јасно одмах. Што значи да је коњ одредио меру онога што се десило, хтео је да све прође баш тако. Откуда то и зашто, оно је што се не може дознати.

Нећу причати о неминовном крају. Мада, истини за вољу, кажа о Путаљу у извесном смислу нема крај. Уосталом, као да није ни било слома и краха, жалосног усахнућа животних снага што га доноси старост. Путаљ је господски проживео свој коњски век, за тако снажну и голему животињу зачуђујуће кратак, барем са људске тачке гледишта, премда је Путаљ дубоко загазио у трећу деценију, што је, колико знам, реткост, по коњским мерилима. Није нагло оронуо, нити је икако побољевао. Тањио се полагано, уједначено, једва приметно. Плаховита ћуд му се смирила у поодмаклим годинама, али би његов бурни темперамент запламињао кадикад, у неком чудном љутитом поступку, кад би изненада појурио какво дрско сеоско пашче које би га облајавало, па га сустигао и закотрљао међу копитама као лопту, или би се испољио у бесном њиштању, пропињању и галопу који би га спопали као изненадни напад док би сам и неоседлан пасео младу отаву по брежју Закамена. Тад већ одавно није летовао на Леденици, откад је свргнут са места вође крда престао је његов господар да га отпућује за осталим коњима. А свргнут је у крви. Једном се вратио с планине са њушком пуном незараслих ожиљака и са два поломљена ребра. Абдицирани владар. Стриц му је извидао ране и залечио повређени понос. У бој га више није слао. И седлао га је све ређе, само у изузетним приликама, онима што су личиле на свечану параду, рецимо неки велики народни збор, ко зна која стогодишњица какве цркве или манастира, или неке од славних битака у небројеним ратовима, устанцима и бунама.

Тако су пролазиле сезоне, љуштили се календари.

Стриц је у потоње доба много пута одбио понуду да Путаља прода кланичарима који су походили села у потрази за бангавим кљусинама, ислуженим рагама и друсним кобилама што се више не плоде, престарелом марвом коју су откупљивали не баш будзашто. Никакав новац ту се није питао. Ђорђије ни по коју цену не би допустио да његов дични ат заврши као псећа храна. Не. Пустио

га је назад, у слободу. Отишао је с Путаљем у планину, одвео га на старе напуштене катуне где је међу аветињски пустим колибама и чатрњама расла бујна врлетна травуљина. Остарели стриц и остарели Путаљ поздравили су се на само њима знаном растанку, стриц се окренуо и отишао, а коњ га није пратио, само је, може бити, зарзао два-три пута ситно и напрсло.

Путаљ се са Леденице није вратио. Што значи да је разумео да тамо треба да остане. Наравно, него како. Чудо од коња. Ни мразу није допустио да га одозго потера. Замишљам његову вилинску белину како лелуја у јесењем горском ветру, горе међу оним сурим, кишама испраним дашчарама чији камени темељи полако урастају у земљу. Замишљам његову узвишену, зачуђујућу самоћу.

Можда га је током летњих врелина посетило крдо сеоских коња које је тумарало планином. Млади ждрепци га више нису нападали, он се уздигао у неку вишу природу, дорастао до коњског врача и вилењака, до ата-духа. Многима из крда је, сасвим могуће, био предак, деда, наврдеда, курђел. Навраћали су тог лета још пар пута, као да обилазе споменик или храм. Навраћали још многа лета потом, ако је Путаљ успео да се снађе и преживи ту прву зиму у планини, а кад би прву савладао свих следећих било би много лакше, што све не би чудило с обзиром на његову урођену памет и накупљено искуство. Само да се испрва досетио, провалио врата неке од очуванијих потлеушица, унутра наваљао траве које је свуда около било у избобиљу, могао је зубима да је узбере и копитама накотрља, па се завуче у лог, заглави врата назад на отвор и тако презими, ушушкан, скривен, грицкајући полако сасушену мирисну отаву, лиснати чичак и горско цвеће, појећи се оцединама снега са крова и зидова, па у пролеће шибне напоље и победнички зањишти. Тако сам то ја замишљао, кад сам од оца сазнао за Путаљев одлазак. Дечија фантазија, рекло би се.

Но, зар би ишта од тога чудило од таквог створа?

Стриц је поживео још десетак година потом. Права старост се на њему тек назирала у ретким моментима самозаборава, али једног јутра напросто се није пробудио из сна. Можда није ни сазнао да је умро. По његовом последњем ставу и изразу лица није се дало назрети да је осетио икаквог бола. Неки би рекли да је таква смрт чудесан дар.

Помишљам да би било резонски претпоставити да је и Путаљ, горе у планини, догурао до тога часа, сачекао је свог господара, с њиме се тачно поравнао, угасио је свој овоземаљски боравак баш исте ноћи, истог трена, сустигао Ђорђија тамо у непојамном, да би му на путу био снага и потпора.

Ето како сам ја думео о томе, али се нисам усудио да икоме испричам. Наслућивао сам да сви истоветно тако мисле, мада нико не изговара. На стрицевој сахрани Путаљ ми се стално вртео по мислима. По лицу ми се качила некаква летећа паучина, у небеском блештавилу између скупљених трепавица муњевице је сјактала разлетела бела грива, горе у планинском одјеку причујао ми се топот копита у брзом ритму. Изненада сам се сетио мог последњег сретања са Путаљем које сам несхватљиво био заметнуо у хрпама детињих успомена, вратило ми се све то невероватном свежином која ме запањила, што ми је истерало осмех на лице, непристојан у таквом часу, мада вероватно сетан и језом осењен.

Стриц и ја пристижемо однекуд успињући се меком травнатом стрмином прошараном дебелим откосима, дахћући од напора стриц нешто прича, предочава ми, ако се добро сећам, неке неминовне радове и саопштава ми мој задатак, негде смо на пола успона кад крајем ока спазим како се преко руба брда одозго над нас надноси нека крупна силуета, извире стршећи у небо. Подижем поглед и видим Путаља како напиње вид некако псећи пажљиво и упитно. Стриц га запажа каснећи за мном пар тренутака, довикује поздрав на мени неразумљивом језику, схватам да је то тепање на интерном наречју коња и господара, Путаљ му одговара ржући дубоко и грлено, то је добродошлица пуна радости и миља, што и ја потпуно јасно разумевам. Било је одиста толико срдачног весеља у том сусрету. Попевши се до заравни стриц је погладио коња по челу, склонио му с очију беле праменове, испљескао га жустро по врату и плећкама као да га буди из дремежа, па га је одвезао од кржљавог граба усамљеног на тратини, сколутао канап и повео коња путем до окућнице и стаје. Посматрао сам их у ходу са пар метара одстојања. Стигавши до пред кућу стриц је оседлао Путаља без најаве и неког видљивог разлога док сам ја за столом у хладу испод букве пио јомужу коју ми је припремила стрина. То је тек помужено овчије млеко са грудвом снега убаченом у велики дрвени врч с још топлем текућином. Горе на планинским бивацима Закамена снег се чувао у збијеним гомилама скривеним у шумском хладу, покривен дебелим слојем сувог лишћа, лети се отапао пред кућом, у кориту високо дигнутом да не могу да га дохвате пашчад и кокоши, служио је за освежење оним горштаким напитком. Отопљена вода је, док је још ледена, онако мека и небеска, била пријатна за пиће а ваљала је и за кухињу кад понестане изворске воде у бидонима. Том снежном водом стриц се ујутру плускао по лицу и голом торзу захватајући каблићем. Путаљ је био једина животиња која је имала право да се напоји одатле, једини и међу

коњима, ретка је то част али и провера, јер коњ, понарочито такав, не пије од воде која није савршена. Кад он није хтео да отпије садржина корита се просипала, доносио се нови снег.

Том пригодом ја узјахујем Путаља, први и једини пут. И клацкам се држећи се за чуперак на његовом врату, клизим кроз простор истурен горе на тој зачудној висини, обгрливши ногама снажно тело што се таласа мељући покрете опругама гипких мишића. Стражњицом се ослањам на предњи руб седла на коме седи Ђорђије, напет и пажљив, држећи узде са истанчаним опрезом. Но Путаљ је миран, нема ни наговештаја какве ћудљиве побуне или љутитог хира, ни оне њему својствене поамне жеље за јуришом.

У то доба ја сам већ дечко који се видно замомчио, обријао науснице и танку стрњику на подбратку, заокружио мишице, подељао глас, почео да усецам озбиљне боре, вертикалне, између обрва, али прилично сам ошамућен тим доживљајем, машта ми се детињасто распојасава упркос мом снажном свесном противљењу.

Настојим да из свог опажаја избришем стрица, себе и Путаља изметнем у неки други приказ, у пустиловину хајдучије у којој крстарим брдима, бојовник са јатаганима и кубурама за појасом, опак и намрштен, кобан.

Сад ћу трзајем бутина нагнати ата да се цилитне и забубња брзим касом, тако помишљам у томе часу, па ћу исукати вољујски рог и затрубити њиме да обзнаним своје присуство, изазивајући невидљиве непријатеље завучене по избама и хановима доле у дољама уз реку, трудим се из петних жила да се уживим у свој фантазам, али смета ми и све квари недостојност мог стварног положаја, окрећем се према стрицу и преко рамена му кажем да сјаше и остави ме самог с коњем, пусти ме у седло и преда ми узде у руке, па да се кренем суверено, како и приличи коњанику, отприлике тако образлажем настојећи да победим његово нећкање, Путаљ се на то изненада трзне, као да је разумео шта смерам и шта говорим, затеже врат и подавија њушку ка грлу заузимајући онај грацилни став, телом му прострује титраји брзи као електричне варнице.

Ђорђије на моје големо изненађење наједном попушта, чврсто затежући кајасе зауставља коња, сјахује полагаано и глатко, предаје ми узде у шаке, пребацује ме у седло једним покретом снажних руку, углављује моја стопала у узенгије које за мој стас стоје мало прениско, па хвата Путаља за оглав тик изнад губице и креће напред одмереним кораком ветерана.

Ја и стриц смо у неспоразуму по први пут, љут сам и натуштен мада свестан да немам права да се љутим, осећам да ми та ограничена слобода није довољна, не мирим се с тим поретком, али

пристајем на компромис, напором воље усредсређујем се на Путаљево ситно гегуцкање, нагињем главу и зурим у његово око којим ме повремено осмотри кривећи врат.

И ту је тај тренутак чуђења, подједнако мог и Путаљевог. Или је боље рећи да је то тренутак његовог прихватања које ми некако саопштава, разазнајем то у овалу тог пространог ока, у нечему што струји између мене и њега, у ћутању у ком се немо значење начисто јасно оцртава.

Верујем да сам тад видео и непобитно разумео да би Путаљ пошао са мном на пут истински радо. Да је стричево време за путовање прошло, а моје дочим није, оно тек надлази, што коњ препознаје, и даје ми до знања да за то недоумно путовање он још има даха и воље, па како ми драго, даће ми времена да се одлучим и изјасним се, јавим му, а он ће чекати.

Верујем да се и Путаљ препустио машти током суспрегнутог клацкања, опходње за мене болно детињасте, тог играказа који је подсећао на оно смешно ђиха-ђиха-чет'ри-ноге. Осладило нам се, вртели смо се у тој игри као да нам никад неће бити доста, обузимало ме осећање усхита, смешљиво, жубораво, после дужег ћутања почео сам да певушим, потом сам из мозга запевао неку од брђанских момачких песама којима су ме браћа научила, стриц је одушевљено прихватио, па смо ојкали на граници загрцавања у грохот, омамљени оним брујећим усклађењем октава и терцина, коњ нас је пратио чудним рзајима какве дотад, од постанка света, нико није чуо ни од једног примерка његове врсте. А пут се пред нама одмотавао унедоглед.